

Μολονότι το ενδιαφέρον μου εστιάζεται στις γυναίκες των αρχών της νεωτερικής επιστήμης, ελπίζω ότι το βιβλίο αυτό θα φωτίσει το πώς οι έμφυλες σχέσεις έχουν διαμορφώσει (και εξακολουθούν να διαμορφώνουν) την επιστημονική σκέψη και τη γνώση εν γένει. Η φύση της επιστήμης δεν είναι περισσότερο παγιωμένη από τις κοινωνικές σχέσεις αντρών και γυναικών: και η επιστήμη μορφοποιείται από κοινωνικές δυνάμεις. Μία από τις δυνάμεις αυτές υπήρξε η επίμονη προσπάθεια να απομακρυνθεί η επιστήμη από τις γυναίκες, καθώς και από οτιδήποτε γυναικείο. Η διερεύνηση της απαρχής των προσπαθειών αυτών ίσως βοηθήσει στη βαθύτερη ιστορική κατανόηση των προβλημάτων της σχέσης φύλου και επιστήμης που αντιμετωπίζουμε σήμερα.

1

Θεσμικά τοπία

Θα ήταν πράγματι ευχάριστο να βλέπεις μια κυρία να διδάσκει ρητορική ή ιατρική ως καθηγήτρια ή να παρελαύνει στους δρόμους ακολουθούμενη από αξιωματικούς και υπαξιωματικούς ή να αγορεύει ενώπιον των δικαστών με την ιδιότητα της δικηγόρου ή να απονέμει δικαιοσύνη από την έδρα στο ανώτατο δικαστήριο ή να οδηγεί το στρατό και να πολεμά στη μάχη ή να μιλά μπροστά σε πολίτες ή πρίγκιπες ως επικεφαλής μιας πρεσβείας.

—François Poullain de la Barre, 1673

ΤΟ 1910, Η ΦΥΣΙΚΟΣ Marie Curie προτάθηκε για εκλογή στην περίφημη Ακαδημία των Επιστημών στο Παρίσι. Τον επόμενο χρόνο, η Curie θα γινόταν το πρώτο πρόσωπο —άντρας ή γυναίκα— που κερδίζει βραβείο Νόμπελ για δεύτερη φορά. Το γεγονός ότι η Curie ήταν γυναίκα προκάλεσε έντονες συζητήσεις στην Comité Secret και σε ολόκληρη την Ακαδημία. Μερικά μέλη θεωρούσαν ότι η ένταξη γυναικών στο γαλλικό ακαδημαϊκό σύστημα ήταν θέμα μεγάλης σπουδαιότητας και έπρεπε να τεθεί προς συζήτηση στη γενική συνέλευση των πέντε Ακαδημιών που αποτελούσαν το Ινστιτούτο της Γαλλίας. Η συνάντηση αυτή πραγματοποιήθηκε, και εκεί διάβασαν στον πρόεδρο του Ινστιτούτου μια αίτηση ενάντια στην εκλογή της Curie, υπενθυμίζοντάς του ότι δεν ήταν η πρώτη φορά που μια γυναίκα παρουσιάζεται για εκλογή σε κάποια ακαδημία: η George Sand δεν έγινε δεκτή από τη Γαλλική Ακαδημία ούτε η Rosa Bonheur από την Ακαδημία Καλών Τεχνών ούτε η Sophie Germain από την Ακαδημία των Επιστημών. Οι αντίπαλοι της Curie προέτρεψαν να γίνει σεβαστή η παράδοση, παρά τη λαμπρότητα του προταθέντος ονόματος.

Όταν η Curie τελικά προτάθηκε ως υποψήφια στην Ακαδημία των Επιστημών, έχασε από τον Edouard Branly, έναν πρωτοπόρο στην ασύρματη επικοινωνία, μόλις για δύο ψήφους. Εντούτοις, η περίπτωση της Curie έδωσε το γενικότερο ερώτημα του αν θα πρέπει οι γυναίκες να γίνονται δεκτές σε οποιαδήποτε από τις μεγάλες ακαδημίες της Γαλλίας. Το ζήτημα αυτό διευθετήθηκε με νέα ψηφοφορία, όπου η διαφορά τη φορά αυτή ήταν μεγαλύτερη: με 90 ψήφους υπέρ και 52 κατά, τα μέλη του Ινστιτούτου της Γαλλίας αποφάσισαν πως καμία γυναίκα δεν θα εκλεγόταν ποτέ ως μέλος του. Ο Jacques Bétolaud (δικηγόρος και μέλος της Ακαδημίας Πολιτικών και Ηθικών Επιστημών) και οι *confrères* του κέρδισαν την υπόθεση: με την ψήφο τους θεώρησαν «εξόχως σοφό να σεβαστούν την αμετάβλητη παράδοση ενάντια στην εκλογή γυναικών». Αν και μερικοί συμφώνησαν με τον Henri Poinscaré πως η αξία θα πρέπει να μειωθεί όπου και αν βρεθεί, άλλοι προτίμησαν «να μη διαρρήξουν την ενότητα του εκλεκτού αυτού σώματος».¹

Ήταν όμως πράγματι αμετάβλητη η παράδοση την οποία τα μέλη του Ινστιτούτου επικαλούνταν; Σήμερα τείνουμε να υποθέσουμε ότι ο αποκλεισμός των γυναικών από την επιστήμη δεν αποτέλεσε δέμα προς συζήτηση μέχρι τα τέλη του 19ου ή ακόμη και τον 20ό αιώνα. Οι γυναίκες δεν ήταν καν επιστήμονες· τι να συζητηθεί επομένως; Μολαταύτα, από στοιχεία του 17ου και του 18ου αιώνα συνάγεται ότι κάποιοι τουλάχιστον θεωρούσαν ανοικτό το δέμα της γυναικείας συμμετοχής στην επιστήμη. Λίγο μετά την ίδρυση της Γαλλικής Ακαδημίας το 1635 (σημαντικού προδρόμου της Ακαδημίας των Επιστημών), ο ακαδημαϊκός κριτικός Gilles Ménage υπέβαλε προς εξέταση τα ονόματα τριών επιφανών γυναικών: της Δεσποινίδας de Scudéry, της Κυρίας des Houlières και της Κυρίας Dacier. Καμία από αυτές τις γυναίκες δεν έγινε δεκτή· εντούτοις, δεν αποκλείστηκαν χωρίς σοβαρούς διαξιφισμούς. Πράγματι, θα αποτελούσε λάθος αν βλέπαμε τον συστηματικό αποκλεισμό γυναικών από επιστημονικά ιδρύματα ως ένα προαποφασισμένο αποτέλεσμα. Το τοπίο ποίκιλλε, με κορυφές ευκαιριών να διαδέχονται κοιλάδες απογοήτευσης. Παραδόσεις, οι οποίες φαίνονταν αυτονόητες σε μερικούς ακαδημαϊκούς του 20ού αιώνα, στην πραγματικό-

τητα είχαν σμιλευτεί μέσα από διαδικασίες συγκρούσεων και διαπραγματεύσεων κατά τους προηγούμενους αιώνες. Οι περιπλοκές των διαδικασιών αυτών αντικατοπτρίζονται σε δύο συναφή ιστορικά γεγονότα: τη μετάλλαξη/μεταβολή των δεσμικών αρχών της νεωτερικής επιστήμης, κατά τη διάρκεια των επαναστάσεων που σηματοδοτούν τις απαρχές της, και την αλλαγή της τύχης των γυναικών στους δεσμούς αυτούς.

Η φυσική φιλοσοφία αποτελούσε, από πολλές απόψεις, ένα νέο εγχείρημα για την Ευρώπη του 17ου αιώνα και πάλευε για αναγνώριση στους κόλπους των καθιερωμένων ιεραρχιών. Η σχέση της με την εκκλησία και το κράτος και ο ρόλος της στην ευρύτερη κοινωνία χαρακτηρίζονταν από ρευστότητα. Σημαντικά ερωτήματα σχετικά με τη φύση της νέας επιστήμης —τα ιδανικά και τις μεθόδους της, τα ακριβή όρια και ποιος θα τα διαμόρφωνε— έμεναν προς απάντηση. Σε τούτο το κομβικό σημείο, οι φυσικοί φιλόσοφοι επιχείρησαν να απελευθερωθούν από τα δεσμά των μεσαιωνικών πανεπιστημίων και να εγκαθιδρύσουν νέους δεσμούς που να ανταποκρίνονται περισσότερο στις ανάγκες τους. Το τι θα σήμαιναν οι αλλαγές αυτές για τις γυναίκες ήταν ασαφές. Αν η επιστήμη αναδυόταν από ένα κοινωνικό περιβάλλον —την αναγεννησιακή αυλή, για παράδειγμα— όπου γυναίκες υψηλής κοινωνικής θέσης κατείχαν δύναμη και γόητρο, το γόητρο αυτό θα τους επέτρεπε την είσοδο στον κόσμο της φυσικής φιλοσοφίας, κατά τον ίδιο τρόπο που τους έδωσε (συχνά περιορισμένα) δικαιώματα να κυβερνούν ολόκληρες χώρες. Σε έναν κόσμο δομημένο στη βάση της καταγωγής, οι γυναίκες ευγενούς καταγωγής απλώς ξεπερνούσαν από άποψη κοινωνικής θέσης τους λογίους. Ωστόσο, το σχετικό γόητρο του αριστοκράτη και του επιστήμονα θα άλλαζε κατά τη διάρκεια του 17ου και του 18ου αιώνα. Ενώ το κύρος της επιστήμης αυξανόταν, το κύρος της αριστοκρατίας μειωνόταν. Με τον καιρό, οι γυναίκες της αριστοκρατίας έχασαν τη θέση τους στην επιστημονική σκηνή.

Τα νεότερα επιστημονικά ιδρύματα έχουν τις ρίζες τους στον μεσαιωνικό κόσμο —πιο συγκεκριμένα, στα μοναστήρια και τα πανεπιστήμια της Ευρώπης. Το προηγούμενο για τη γυναικεία συμμετοχή στη μάθηση τέθηκε στα ιδρύματα αυτά. Η Αναγέν-

νηση προσέφερε νέα κοινωνικά περιβάλλοντα για την καλλιέργεια της επιστήμης —τις πριγκιπικές αυλές και τις βασιλικές ακαδημίες. Κατά τον 17ο αιώνα, ένας νέος χώρος θα επιζητούσε την προσοχή των λογίων: το παρισινό *salon*,* ένας κατεξοχήν γυναικείος δεσμός. Το *salon*, όπως ισχυρίζομαι, προσέφερε μια πραγματικά εναλλακτική λύση στην οργάνωση της πνευματικής ζωής.

Μοναστήρια και πανεπιστήμια

Χωρίς κατάλληλη εκπαίδευση και πρόσβαση σε βιβλιοθήκες, όργανα και δίκτυα επικοινωνίας, είναι δύσκολο για οποιονδήποτε —άντρα ή γυναίκα— να συνεισφέρει σημαντικά στη γνώση. Ιστορικά, οι γυναίκες δεν ευδοκίμησαν σε επίσημα εκπαιδευτικά ιδρύματα. Από τα μεσαιωνικά στα νεότερα πανεπιστήμια, η ιστορία των γυναικών σε αυτά τα ιδρύματα υπήρξε η ιστορία του αποκλεισμού τους. Ωστόσο, η ιστορία αυτή δεν ήταν πανομοιότυπη ή προκαθορισμένη. Κάποιες εποχές ευνόησαν τη γυναικεία συμμετοχή περισσότερο από άλλες. Ένας δεσμός, η μεσαιωνική μονή, προσέφερε μια ευκαιρία στις γυναίκες να επιδιώξουν τη μάθηση. Μεταξύ του 11ου και 12ου αιώνα, η εκκλησία απέκτησε ουσιαστικά το μονοπώλιο στην ευρωπαϊκή βασική εκπαίδευση και παιδεία. Οι κόρες των φεουδαρχών αρχόντων, δίχως γη ή κληρονομιά, έπαιρναν όρκους στα τοπικά μοναστήρια, και ως μέλη αυτών ασκούσαν τόσο κοσμική όσο και πνευματική εξουσία. Η ζωή του κλήρου αποτελούσε μια αξιοπρεπή οδό προς την εξουσία, για άντρες και γυναίκες εξίσου. Αρκετές γυναίκες απέκτησαν φήμη για τη μόρφωσή τους. Ανάμεσά τους, η ποιήτρια και δασκάλα Αγία Ραδεγούνδη, ηγουμένη του Πουατιέ, και η Hildegard von Bingen, η πιο διακεκριμένη γυναίκα του Μεσαίωνα, συγγραφέας ιατρικής, φυσικής ιστορίας και κοσμολογίας.²

* Ο όρος *salon* σήμαινε αρχικά την περιοδική έκδοση έργων ζώντων καλλιτεχνών και δημιουργήθηκε στη Γαλλία με υπόδειξη του Colbert, το 1667. Στο παρόν βιβλίο, τα *salon* μελετώνται ως επιστημονικός δεσμός που σχετίζεται με το χώρο του ιδιωτικού βίου της αριστοκρατίας. Αφήσαμε τον όρο αμετάφραστο λόγω της διαφοράς χρήσης του στα νέα ελληνικά. (Σ.τ.μ.)

Η άνοδος των πανεπιστημίων από τον 12ο ως τον 15ο αιώνα όμως επέφερε τη μείωση των ευκαιριών που οι γυναίκες είχαν για να μορφωθούν. Στην Αγγλία, με το κλείσιμο των γυναικείων μονών, οι γυναίκες έχασαν τη θέση τους στο χώρο του πνεύματος και της διανόησης. Ο Ερρίκος Η΄ ιδιοποιήθηκε την εκκλησιαστική γη και χρησιμοποίησε μέρος των χρημάτων για να επεκτείνει το αγγλικό πανεπιστημιακό σύστημα τον 16ο αιώνα. Τα έσοδα και η γη της γυναικείας μονής της Αγίας Ραδεγούνδης, ενός σημαντικού κέντρου μάθησης για τις γυναίκες, μεταφέρθηκαν στο Jesus College του Καίμπριτζ. Ενώ οι δραστηριοί οίκοι ήταν ανοικτοί τόσο για άντρες όσο και για γυναίκες, τα αγγλικά πανεπιστήμια ήταν ανοικτά μόνο για τους άντρες. Το μοτίβο αυτό επαναλήφθηκε την ίδια περίοδο, με διάφορες μορφές, σε ολόκληρη την Ευρώπη: με την εγκαθίδρυση των πανεπιστημίων, οι γυναίκες εκτοπίστηκαν από τα κέντρα μάθησης.³

Από την έναρξή τους, τα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια ήταν, κατ' αρχήν, κλειστά για τις γυναίκες. Σε αντίθεση με τα μοναστήρια, τα πανεπιστήμια προσέφεραν τυπική εκπαίδευση στη θεολογία, την ιατρική και το δίκαιο, αποσκοπώντας στην προπαρασκευή των νέων αντρών ώστε να σταδιοδρομήσουν στη διοίκηση, στην εκπαίδευση, στο δίκαιο, στην ιατρική ή στην εκκλησία. Εφόσον εμποδίζονταν οι γυναίκες να ακολουθήσουν παρόμοια σταδιοδρομία, δεν υπήρχε και λόγος να εισάγονται στα πανεπιστήμια.⁴

Ό,τι ίσχυε για τα μεσαιωνικά πανεπιστήμια, ίσχυε εξίσου και για τα αναβαθμισμένα πανεπιστήμια του 16ου αιώνα. Η πανεπιστημιακή εκπαίδευση κατέστη εξαιρετικά σημαντική, καθώς οι διευρυνόμενες γραφειοκρατίες των νέων εθνών-κρατών απαιτούσαν περισσότερους δημόσιους υπαλλήλους. Καθώς η αριστοκρατία του κλήρου συγχωνευόταν με την αριστοκρατία του σπαδιού, οι άγγλοι και γάλλοι ευγενείς αντιλήφθηκαν ότι η παιδεία ήταν απαραίτητη για την προετοιμασία των νεαρών ευγενών στην άσκηση κρατικής εξουσίας. Στην Αγγλία, η νέα αυτή σύζευξη μεταξύ δημόσιων υπηρεσιών και παιδείας γέννησε αυτό που ο Lawrence Stone αποκάλεσε «επανάσταση στην εκπαίδευση».⁵ Οι εγγραφές διευρύνθηκαν συμπεριλαμβάνοντας μεγαλύτερους αριθμούς νέων από την κατώτερη αριστοκρατία και

τη μεσαία τάξη.⁶ Η επανάσταση αυτή όμως δεν επεκτάθηκε και στις γυναίκες. Μολονότι οι συνηγορούντες υπέρ των γυναικών επιδίωξαν δυναμικά και επί μακρόν την εισαγωγή τους στα πανεπιστήμια, οι γυναίκες όλων των τάξεων παρέμειναν αποκλεισμένες από την πανεπιστημιακή εκπαίδευση.

Βεβαίως, υπήρχαν πάντα εξαιρέσεις. Ένας μικρός αριθμός γυναικών, μάλιστα, σπούδασε και δίδαξε σε πανεπιστήμια από τον 13ο αιώνα, κυρίως στην Ιταλία. Το 1296, η Bettisia Gozzadini έδινε διαλέξεις περί δικαίου στο Πανεπιστήμιο της Μπολόνιας. Η Novella d' Andrea αντικατέστησε τον θανόντα πατέρα της ως καθηγήτρια του κανονικού δικαίου στο Πανεπιστήμιο της Μπολόνιας τον 14ο αιώνα, διδάσκοντας πίσω από μια κουρτίνα (σύμφωνα με το θρύλο) για να μην αποσπά με την εξαιρετική της ομορφιά την προσοχή των φοιτητών από τις σπουδές τους.⁷ Οι γυναίκες συνέχισαν να σπουδάζουν στα ιταλικά πανεπιστήμια καθ' όλο τον 17ο και 18ο αιώνα. Το 1678, η Elena Cornaro Piscopia έγινε η πρώτη γυναίκα διδάκτωρ φιλοσοφίας (και όχι θεολογίας, όπως αρχικά ήθελε) στην Πάδοβα.⁸ Η Maria Agnesi από το Μιλάνο έγινε ευρέως γνωστή για το εγχειρίδιό της επί του διαφορικού και ολοκληρωτικού λογισμού, *Istituzioni Analitiche*, που δημοσιεύτηκε το 1748. Ίσως είναι περισσότερο γνωστή για τη *versiera*, την κυβική καμπύλη, η οποία έμεινε στην ιστορία ως «η μάγισσα της Agnesi». Στην προσπάθειά του να την πείσει να αναλάβει την έδρα των μαθηματικών και της φυσικής φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο της Μπολόνιας, ο πάπας Βενέδικτος ΙΔ΄ τής έγραψε: «Από την αρχαιότητα, η Μπολόνια παρείχε δημόσιες θέσεις σε άτομα του φύλου σας. Θα φαινόταν πρόπον να συνεχιστεί η έντιμη αυτή παράδοση».⁹ Αποδέχτηκε το διορισμό αυτό μόνο ως τιμή ένεκεν, ενώ μετά το θάνατο του πατέρα της, το 1752, αποσύρθηκε από τον επιστημονικό κόσμο για να αφοσιωθεί σε θεολογικές σπουδές και στην υπηρεσία των φτωχών και των γερόντων.¹⁰

Η πλέον εξέχουσα γυναίκα, από την άποψη αυτή, ήταν η Laura Bassi, καθηγήτρια της φυσικής στο Πανεπιστήμιο της Μπολόνιας. Έλαβε το διδακτορικό της στη φιλοσοφία το 1733 στην Μπολόνια και, λίγο αργότερα, έγινε η πρώτη γυναίκα που κατείχε έδρα φυσικής σε πανεπιστήμιο. Διάσημη για τη δουλειά

της στη μηχανική, η Bassi έγινε μέλος της Ακαδημίας της Επιστήμης της Μπολόνιας. Όπως τα άλλα μέλη, εκπονούσε και παρουσίαζε ετήσιες εργασίες (*Περί της συμπίεσης του αέρα* [1746], *Περί των φυσαλίδων που παρατηρούνται σε ελεύθερος ρέοντα υγρά* [1747], *Περί των φυσαλίδων που διαφεύγουν από υγρά* [1748] κ.ο.κ.) λαμβάνοντας και έναν μικρό μισθό. Επίσης εφηύρε διάφορες συσκευές για τα πειράματά της με τον ηλεκτρισμό. Το 1776 αντικατέστησε τον Paolo Balbi ως καθηγήτρια φυσικής στο Ινστιτούτο της Μπολόνιας. Ο Άγγλος Charles Burney, ο οποίος τη γνώρισε κατά τη διάρκεια μιας περιήγησής του στην Ιταλία και κατενθουσιάστηκε, τη βρήκε «αν και μορφωμένη και ευφυή, καθόλου αρσενική ή επιτηδευμένη».¹¹

Όπως συνέβη και με τις άλλες γυναίκες επιστήμονες, τα κατορθώματα της Bassi αγνοήθηκαν σε μεγάλο βαθμό από τους ιστορικούς. Ο H.J. Mozans, ο ρωμαιοκαθολικός ιερέας που συνέγραψε μια πρώιμη ιστορία των γυναικών στην επιστήμη, σημείωνε ότι η γόνιμη λογία υπήρξε εξίσου γόνιμη μητέρα: ο Mozans απέδωσε στην Bassi τη γέννηση δώδεκα παιδιών.¹² Ο Paul Kristeller προσφάτως αμφισβήτησε το αν η Bassi δίδαξε ποτέ δημόσια. Μολονότι το όνομά της εμφανίζεται στους καταλόγους του Πανεπιστημίου επί 46 χρόνια (1732-1778), εικάζει ότι δίδαξε μόνο ιδιωτικά στο σπίτι της.¹³ Χρειάζεται να μάθουμε πολύ περισσότερα για την πρωτοπόρο αυτή γυναίκα φυσικό.

Η Ιταλία αποτελούσε εξαίρεση στην Ευρώπη, ενώ λίγα γνωρίζουμε σχετικά με το γιατί γίνονταν δεκτές γυναίκες καθηγήτριες από την εκκλησία και τα πανεπιστήμια. Πάντως, φαίνεται πως οι γυναίκες ενθαρρύνονταν να σπουδάσουν από τους πατέρες τους —οι οποίοι ήταν συνήθως και οι ίδιοι καθηγητές. Οι κόρες, πιθανόν ελλείψει γιου, έμπαιναν στο επάγγελμα όπως περίπου οι μαθητευόμενοι. Η Maria Agnesi, για παράδειγμα, ενθαρρύνθηκε από τον πατέρα της, ο οποίος προσέλαβε διακεκριμένους καθηγητές ως δασκάλους της και δημιούργησε ένα *salon* στο σπίτι τους, όπου μπορούσε να παρουσιάζει και να υπερασπίζεται διάφορες θέσεις. Σε μια άλλη περίπτωση, η Anna Manzolini αντικατέστησε το σύζυγό της ως καθηγήτρια ανατομίας στην Μπολόνια.¹⁴

Οι συγκεκριμένες εξαιρέσεις όμως δεν άνοιξαν τα πανεπι-

στήμια στις γυναίκες προκειμένου να σπουδάσουν κανονικά. Όταν τη δεκαετία του 1670 επετράπη στην Pisorpia να δώσει εξετάσεις για το διδακτορικό της, οι υπεύθυνοι του Πανεπιστημίου της Πάδοβας έκριναν ότι η περίπτωση της δεν θα δημιουργούσε προηγούμενο. Μάλιστα, επί περίπου 300 χρόνια, καμία γυναίκα δεν έλαβε διδακτορικό στην Πάδοβα.¹⁵ Η θέση που η Laura Bassi κατείχε στο Ινστιτούτο της Μπολόνιας αποτελούσε μια πλεονάζουσα εικοστή πέμπτη θέση, η οποία είχε προγραμματιστεί να κλείσει μετά το θάνατό της, καθιστώντας αδύνατη την κατάληψή της από κάποια άλλη γυναίκα.¹⁶

Αναγεννησιακές αυλές

Παρά τις ελάχιστες εξαιρέσεις, οι γυναίκες εν γένει αποκλείονταν από τα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια ως τα τέλη του 19ου αιώνα και, σε ορισμένες περιπτώσεις, έως τον 20ό αιώνα. Μολαταύτα, η κυριαρχία των πανεπιστημίων σήμερα δεν θα πρέπει να μας οδηγήσει σε υπερεκτίμηση της σημασίας που είχαν στο παρελθόν. Τα πανεπιστήμια δεν βρίσκονταν πάντα στο επίκεντρο της πνευματικής ζωής. Η νεωτερική επιστήμη αναδύθηκε από μια ποικιλία κοινωνικών χώρων —και εδώ συμπεριλαμβάνονται τα εργαστήρια των τεχνιτών, τα ανεπίσημα *salon* και οι βασιλικές ακαδημίες. Η συμμετοχή των γυναικών στα επιστημονικά επιτεύγματα εξαρτιόταν από τη θέση τους στο κοινωνικό περιβάλλον, από το οποίο προέκυψε η νεωτερική επιστήμη. Πρωταρχικό ρόλο διαδραμάτισαν εδώ οι πριγκιπικές αυλές της Αναγέννησης. Η ανάπτυξη των πόλεων και η άνοδος μιας αστικής αριστοκρατίας περιέβαλε την αναγέννηση της αρχαίας γνώσης στην Ευρώπη του 16ου αιώνα. Με την υποστήριξη των πριγκιπικών πατρώνων, τα γράμματα και οι τέχνες άνθησαν ως στολίδια των βασιλικών αυλών. Πανίσχυροι πάτρωνες περιέβαλαν με την υποστήριξή τους καλλιτέχνες και εφευρέτες. Η τέχνη και η κουλτούρα, με τη σειρά τους, λάμπρυναν το μεγαλείο της αυλής. Γυναίκες ευγενούς καταγωγής, που κατείχαν εξέχουσες θέσεις ως βασίλισσες ή κυρίες της αυλής, συμμετείχαν συχνά στην αναγέννηση της γνώσης είτε ως φιλόσοφοι είτε ως ποιήτριες είτε ως προστάτιδες.

Κατά τη διάρκεια του Μεσαίωνα, η βασική εκπαίδευση, μονοπωλούμενη από την εκκλησία, περιοριζόταν γενικά σε θεωρητικές σπουδές στα μοναστήρια και τα πανεπιστήμια. Πολλά μέλη της ανώτερης αριστοκρατίας δεν ήξεραν ούτε να γράφουν ούτε να διαβάσουν, ενώ η παιδεία δεν έφερε κανένα ιδιαίτερο κύρος. Οι ευγενείς δεν είχαν καιρό για διάβασμα και μελέτη. Η στοχαστική ζωή δεν άρμοζε στον αριστοκράτη, που περνούσε τη μέρα του κυνηγώντας με το όπλο ή με το γεράκι, τρώγοντας και πίνοντας. Προς το τέλος του 16ου αιώνα, ένας ευγενής έκρινε πως «ταιριάζει στο γιο του ευγενούς να σαλπίζει όμορφα με το κέρας, να κυνηγά επιδέξια, να φέρει και να εκπαιδεύει με κομψότητα ένα γεράκι. Η σπουδή των γραμμάτων είναι για τους χωρικούς».¹⁷

Από τον 16ο αιώνα, η μόρφωση άρχισε να συναγωνίζεται το κυνήγι και την ξιφομαχία, ως δραστηριότητα κατάλληλη για την αριστοκρατική ζωή. Η εφεύρεση της τυπογραφίας τον 15ο αιώνα κατέστησε προσιτά στους εύπορους πολλά έξοχα και σπάνια βιβλία. Σε τούτη την περίοδο μετάβασης, από τον ξιφομάχο φεουδάρχη στον εξευγενισμένο αυλικό, η σωματική δύναμη έπαψε να συνιστά κυρίαρχη κοινωνική αρετή. Καθώς η αριστοκρατία δεν αποτελούσε πλέον μια πρωτίστως στρατιωτική τάξη, η ρητορική ικανότητα αναδείχτηκε σε σημάδι ευγενούς καταγωγής. Το 1532, ο Agrippa von Nettesheim πρότεινε με σαρκασμό ότι «εάν η δύναμη και μόνο παρέχει υπεροχή, ας δώσουν οι άντρες τη θέση τους στα άλογά τους, ας αποδεχτούν τα βόδια ως κυρίου τους και ας δηλώσουν υποταγή στους ελέφαντες».¹⁸ Η ανώτερη δύναμη που απέδιδαν στο πνεύμα φαινόταν να δικαιολογεί και τη γυναικεία συμμετοχή στην πνευματική ζωή. Πράγματι, ο Baldassare Castiglione, καταγράφοντας υποτιθέμενες συζητήσεις στην αυλή του Ουρμπίνου, σχολίασε ότι μπορεί οι άντρες να είναι δυνατότεροι από τις γυναίκες, αλλά η σωματική αδυναμία των γυναικών συνεπάγεται νοητική εγρήγορση. «Δεν υπάρχει», υποστήριξε αυτός ο αντιαριστοτελικός «καμία αμφιβολία ότι οι γυναίκες, καθότι έχουν μαλθακότερη σάρκα, είναι ακόμη περισσότερο οξύνοες και ότι η ευφυΐα τους τείνει περισσότερο προς το στοχασμό απ' ό,τι των αντρών».¹⁹

Η μάθηση στις ιταλικές αναγεννησιακές αυλές γεννήθηκε σε

ό,τι ο Werner Gundersheimer αποκάλεσε «δηλυκό» πλαίσιο.²⁰ Δύο διακεκριμένες κουλτούρες —τα επαγγέλματα των όπλων και των γραμμάτων— συνυπήρξαν εντός των αυλών αυτών: η διακυβέρνηση και οι πολεμικές τέχνες συνιστούσαν σαφώς αντρικές αρετές και εξασκούνταν σχεδόν αποκλειστικά από άντρες, ενώ το ήσυχο «παιχνίδι της νόησης» απασχολούσε τις κυρίες και τους ανθρωπιστές. Η αντίθεση ανάμεσα στις δύο αυτές κουλτούρες γίνεται εμφανής στο διάσημο βιβλίο καλής συμπεριφοράς τού Castiglione, Το βιβλίο του αυλικού. Ύστερα από ένα ικανοποιητικό γεύμα, οι κυρίες και οι κύριοι της αυλής πηγαίνουν στα δωμάτια της Δούκισσας Elisabetta Gonzaga στο Ουρμπίνο για «ελαφρά συζήτηση και αδώους αστειύσους».²¹ Ο Δούκας αποσύρεται για να κοιμηθεί, αποκαμωμένος από την κούραση και τους αγώνες της ημέρας στην ξιφομαχία, την ιππασία και «το χειρισμό όπλων κάθε είδους». Στο παιχνίδι της νόησης που ακολουθεί, η Δούκισσα ή η βοηθός της (Κυρία Emilia) θέτει τις ερωτήσεις και κατευθύνει τη συζήτηση, κεντρίζει ευγενώς και κρίνει τις διαφωνίες των ανθρωπιστών. Κατά τη διάρκεια της βραδιάς, η Δούκισσα Gonzaga με επιδεξιότητα στρέφει την προσοχή των ανθρωπιστών στο θέμα των γυναικών. Ζητά την εξέταση του αρμόζοντος ρόλου της κυρίας της αυλής και μια επανεξέταση των αριστοτελικών διακηρύξεων περί της κατώτερης κοινωνικής θέσης των γυναικών.

Αρκετοί παράγοντες συνέβαλαν ώστε μια γυναίκα να αποκτά περίοπτη θέση στην πνευματική ζωή της αυλής. Πρώτος και σημαντικότερος ήταν η κοινωνική της θέση. Απουσία του συζύγου της, η Δούκισσα Gonzaga βρισκόταν πάνω από κάθε άντρα στην ιεραρχία —ακόμη και από ενδεχόμενους κυβερνήτες. Η ίδια θεβαίως, καθώς και αρκετές από τις κυρίες της ακολουθίας της, ήταν κοινωνικά ανώτερες από τους ανθρωπιστές, των οποίων η διάκριση έγκειτο στη μόρφωσή τους και όχι στην ιδιοκτησία γης. Μέσα στο πλαίσιο αυτό, η Δούκισσα μπορούσε να ανταλλάξει το κοινωνικό της στάτους με μια θέση στον κόσμο της γνώσης, στον οποίο, διαφορετικά, ήταν ξένη, μην έχοντας λάβει καμία ειδική μόρφωση στην αρχαία φιλοσοφία. Ο δεύτερος παράγοντας που επέτρεπε στις κυρίες να προεξάρχουν στον πνευματικό κόσμο ήταν ότι τα παιχνίδια της νόησης θεωρού-

νταν ως μια μορφή ανάπαυλας. Η μάθηση στην αυλή του Ουρμπίνου δεν σχετιζόταν με κρατικές υποθέσεις. Αντιθέτως, δέτονταν εκλεπτυσμένες ερωτήσεις μετά το γεύμα, στη διάρκεια διασκεδάσεων όπως ο χορός και το τραγούδι —δηλαδή σε ένα πλαίσιο πολύ ταιριαστό για τις γυναίκες. Οι ερωτήσεις οι οποίες δέτονταν και απαντώνταν διασκεδάζαν τους αυλικούς κύκλους και δεν αποσκοπούσαν κατ' ανάγκη στην επίλυση σοβαρών διαφοριών.

Οι κυρίες, που κάδονταν εναλλάξ μεταξύ των αντρών, επηρέαζαν την πορεία της συζήτησης, αν και συνήθως στις συγκεντρώσεις αυτές ο αριθμός των αντρών ήταν μεγαλύτερος. Καθισμένη στην κεφαλή της συνάθροισης, η Δούκισσα επέβαλλε το ύψος της στους παρευρισκομένους, καθένας από τους οποίους προσπαδούσε να επιδείξει καλούς τρόπους και αρετή. Οι κυρίες αυτές επέλεγαν έναν αυλικό για το ταλέντο του, καθώς και για την ομορφιά και την προσωπικότητά του. Καθένας έπρεπε να καλλιεργήσει μια συγκεκριμένη χάρη που την αποκαλούσαν «αέρα». Σε ένα τέτοιο περιβάλλον, οι άντρες ανθρωπιστές αντιμετώπιζαν ορισμένους περιορισμούς: όταν συζητούσαν τα προσόντα και τις ενασχολήσεις της ιδανικής κυρίας της αυλής, οι επίδοξοι αυλικοί ήλεγχαν τυχόν μισογυνικές απόψεις έτσι ώστε να μην πληγώσουν τα αισθήματα των κυριών ή να μην τις κάνουν εχθρούς τους. Η μεγαλύτερη επίκριση ήταν το γέλιο των κυριών.²² Οι λόγιες συζητήσεις δεν συνιστούσαν απλώς έναν γυναικείο τρόπο διασκέδασης, αλλά απέβαιναν συχνά και υπέρ των γυναικών.

Οι κυρίες λοιπόν απολάμβαναν μια αναμφισβήτητη προτεραιότητα μεταξύ των μορφωμένων στις αναγεννησιακές αυλές, αλλά η δύναμή τους στους κύκλους αυτούς περιοριζόταν από τα ίδια όρια που έδετε η ευρύτερη κοινωνία. Αν και οι κυρίες επέλεγαν τα θέματα, διαμόρφωναν τις συζητήσεις, καθοδηγούσαν την εξέλιξή τους και έκριναν την έκβασή τους, ο άντρας ανθρωπιστής έδινε κατά κύριο λόγο περιεχόμενο στις ερωτήσεις τους.²³ Οι εξειδικευμένες γνώσεις των αντρών τούς επέτρεπαν να μιλούν. Μολονότι οι γυναίκες μπορούσαν να κατευθύνουν συγκεκριμένες πλευρές της συζήτησης, συνήθως περιοριζόνταν στον δευτερεύοντα ρόλο της υποβολής ερωτημάτων.

Επιστημονικές ακαδημίες

Οι ιστορικοί της επιστήμης θεωρούν την ίδρυση των επιστημονικών ακαδημιών ως ένα βασικό βήμα για τη γέννηση της νεωτερικής επιστήμης. Οι σημαντικότερες ευρωπαϊκές επιστημονικές ακαδημίες ιδρύθηκαν τον 17ο αιώνα —η Βασιλική Εταιρεία του Λονδίνου το 1662, η παρισινή Βασιλική Ακαδημία των Επιστημών το 1666 (μετά το 1816 ονομάστηκε, απλώς, Ακαδημία των Επιστημών), η Βασιλική Εταιρεία Επιστημών του Βερολίνου το 1700 (αργότερα, Ακαδημία των Επιστημών). Περί το τέλος του 18ου αιώνα, ένα δίκτυο ακαδημιών, το οποίο απλωνόταν από την Αγία Πετρούπολη στο Δουβλίνο και από τη Στοκχόλμη στο Παλέρμο, είχε συνενώσει την ευρωπαϊκή ιντελιγκέντσια σε αυτό που ένας ιστορικός αποκάλεσε «μια ενοποιημένη Δημοκρατία των Γραμμάτων».²⁴ Καθώς τα σκήπτρα της γνώσης περνούσαν από τους αυλικούς κύκλους στις ακαδημίες, η επιστήμη έκανε το πρώτο της βήμα προς την εγκατάλειψη του ερασιτεχνικού χαρακτήρα της και έγινε, τελικά, επάγγελμα. Τα κρατικά αυτά ιδρύματα, που ιδρύονταν ή θρίσκονταν υπό την αιγίδα βασιλέων, παρείχαν κοινωνικό γόητρο και πολιτική προστασία στη νεογέννητη επιστήμη.

Επιπλέον, η πρώτη νομιμοποίηση της νέας επιστήμης συμπίπτει με τον τυπικό αποκλεισμό των γυναικών από αυτή. Με την εγκαθίδρυση του ακαδημαϊκού συστήματος στην Ευρώπη, αρχίζει να ξεπροβάλλει ένα γενικότερο μοτίβο σχετικά με τη θέση των γυναικών στην επιστήμη: όσο αυξάνεται το κύρος μιας δραστηριότητας, τόσο μειώνεται η συμμετοχή των γυναικών σε αυτή τη δραστηριότητα. Ο παραγκωνισμός όμως των γυναικών από τις ακαδημίες δεν ήταν ένα προκαθορισμένο επακόλουθο. Οι γυναίκες υπήρξαν ενεργά μέλη στους αριστοκρατικούς πνευματικούς κύκλους, τους οποίους οι ακαδημίες αναγνώριζαν ως τους προγόνους τους. Υπήρχε, μάλιστα, μεγάλος αριθμός εκπαιδευμένων γυναικών στις τέχνες και στις επιστήμες (και στα τεχνικά επαγγέλματα, όπως περιγράφεται στο Κεφάλαιο 3).

Επομένως, ο αποκλεισμός των γυναικών από την επιστήμη σε τούτο το κρίσιμο για την ιστορία της επιστήμης σημείο απαιτεί εξήγηση. Η επιστημονική ακαδημία του 17ου αιώνα έχει τις

ρίζες της σε δύο διακριτές παραδόσεις —το μεσαιωνικό πανεπιστήμιο και την αναγεννησιακή αυλή. Στο βαθμό που οι ακαδημίες γεννήθηκαν από τα πανεπιστήμια, ο αποκλεισμός των γυναικών εξηγείται εύκολα: δεν υπήρχε περίπτωση γυναίκες να είναι υποψήφιοι σε ιδρύματα των οποίων τα μέλη προέρχονταν κυρίως από τα πανεπιστήμια, τα οποία, από την ίδρυσή τους, είχαν εν γένει αποκλείσει τις γυναίκες. Ωστόσο, εξίσου πιθανός φαίνεται ο ισχυρισμός ότι οι επιστημονικές κοινότητες αποτελούν, κυρίως, απόρροια της αυλικής παράδοσης. Η Frances Yates αναγνώρισε την Πλατωνική Ακαδημία, η οποία ιδρύθηκε στα μέσα του 15ου αιώνα στη Φλωρεντία, υπό την αιγίδα του μεγάλου πρίγκιπα Λαυρεντίου των Μεδίκων, ως τη ρίζα ολόκληρου του ακαδημαϊκού κινήματος.²⁵ Εάν δώσουμε έμφαση στη συνέχεια μεταξύ επιστημονικών ακαδημιών και αναγεννησιακής αυλικής κουλτούρας —όπου οι γυναίκες ήταν ενεργά μέλη στους πνευματικούς κύκλους—, θα δυσκολευτούμε ακόμη περισσότερο να εξηγήσουμε τον παραγκωνισμό των γυναικών από τις ακαδημίες.

Η ίδρυση της Γαλλικής Ακαδημίας —μιας ακαδημίας αφιερωμένης, γενικά, στην προώθηση της γαλλικής γλώσσας και λογοτεχνίας— εγκαινίασε το σύστημα των ακαδημιών στη Γαλλία. Οργανωμένη από το βασιλιά στα 1635, η Γαλλική Ακαδημία υπήρξε η πρώτη από τις ακαδημίες των νεότερων κρατών που ιδρύθηκε εκτός Ιταλίας, καθότι προηγείται κατά 25 περίπου χρόνια από τη Βασιλική Εταιρεία του Λονδίνου και κατά 30 από την πιο εξειδικευμένη Βασιλική Ακαδημία των Επιστημών στο Παρίσι. Η ίδρυση της Γαλλικής Ακαδημίας αποτελεί ένα ιδιαίτερα σημαντικό σημείο στην ανάλυση της θέσης των γυναικών στην πνευματική ζωή, διότι —παρόλο που δεν επρόκειτο για μια ακαδημία αφιερωμένη στην επιστήμη— εδώ ήταν που οι γυναίκες αποκλείστηκαν για πρώτη φορά από τα νεότερα εκπαιδευτικά ιδρύματα.

Κατά τα πρώτα χρόνια δεν είχε ξεκαθαρίσει το αν οι γυναίκες θα αποκλείονταν ως μέλη στη Γαλλική Ακαδημία. Οι γυναίκες ευγενείς ήταν ενεργές *académiciennes* σε αρκετές από τις αυλικές ακαδημίες στους κόλπους των οποίων αναπτύχθηκε η Γαλλική Ακαδημία. Ας πάρουμε ως παράδειγμα την Ακαδη-

μία των Ανακτόρων, του Ερρίκου Γ', η οποία υπήρξε σημαντική πρόδρομος της Γαλλικής Ακαδημίας. Η ακαδημία του Ερρίκου ιδρύθηκε τη δεκαετία τού 1570* με σκοπό την προαγωγή της δικής του παιδείας, και καλλιέργησε κάθε είδος φιλοσοφίας, επιστήμης, μουσικής, ποίησης, γεωμετρίας, μαθηματικών και ζωγραφικής. Η συνάθροιση λάμβανε χώρα δύο φορές την εβδομάδα στα δωμάτια του βασιλιά και την παρακολουθούσαν οι «πιο μορφωμένοι άντρες» και «ακόμη και μερικές κυρίες», οι οποίοι μιλούσαν πάνω σε ζητήματα που είχαν μελετήσει εκ των προτέρων. Από αναφορές της εποχής εκείνης γνωρίζουμε ότι στις γυναίκες αυτές συμπεριλαμβάνονταν η Claude-Catherine de Clermont και η Κυρία de Lignerolles.²⁶ Η παρουσία των κυριών αυτών δεν ήταν εντελώς διακοσμητική. Έπαιρναν ενεργό μέρος στις συζητήσεις που γίνονταν κάθε φορά. Ένα μέλος της Ακαδημίας, ο Κύριος de Brantôme, ανέφερε πως ύστερα από τρεις μήνες απουσίας του από το Παρίσι εξεπλάγη όταν συνάντησε μια κυρία υψηλής κοινωνικής τάξης να πηγαίνει στην Ακαδημία (η οποία εκείνος νόμιζε ότι είχε διαλυθεί) όπου σπούδαζε φιλοσοφία και συζητούσε την αρχή της αέναης κίνησης.²⁷

Οι γυναίκες είχαν επίσης ενεργό συμμετοχή στα λιγότερο τυπικά *salon*, τα οποία εμφανίστηκαν στο διάστημα μεταξύ της παρακμής της βασιλικής Ακαδημίας των Ανακτόρων στη δεκαετία τού 1580 και της ίδρυσης της επιδοτούμενης από το κράτος Γαλλικής Ακαδημίας το 1635. Οι μελετητές εξακολουθούν σήμερα να διαφωνούν ως προς το σε ποιο φιλολογικό *salon* ο Ρισελιέ προσέφερε την επίσημη προστασία του —στης Valentin Conrart, στης Marie de Gournay ή στης Guillaume Collelet.²⁸ Όποιο από αυτά, εν τέλει, και αν θεωρηθεί ο αληθινός πρόδρομος της Γαλλικής Ακαδημίας, είμαστε υποχρεωμένοι να αναγνωρίσουμε ότι η Marie des Jars, Δεσποινίδα de Gournay και κεντρική μορφή στους ιδιωτικούς κύκλους από όπου η Ακαδημία ξεπήδησε, δεν μπορούσε να γίνει μέλος. Ήταν ήδη 70 ετών όταν ιδρύθηκε η Ακαδημία και ίσως θεωρήθηκε πολύ μεγάλης ηλικίας για να γίνει μέλος. Και όμως, δεν ήταν η μόνη επιφανής μορφωμένη γυναίκα της οποίας η υποψηφιό-

* Συγκεκριμένα, το 1574. (Σ.τ.μ.)

τητα μέλους για τη βασιλική Ακαδημία άξιζε να ληφθεί υπόψη. Πράγματι, αρκετές γυναικείες υποψηφιότητες προτάθηκαν τα πρώτα χρόνια της Ακαδημίας, προτάσεις που, όπως μας λένε, αντιμετωπίστηκαν με κάποια εύνοια.²⁹ Λίγα είναι γνωστά για τις συζητήσεις αυτές. Ο Gilles Ménage, ο οποίος συμπεριλάμβανε γυναίκες στις δικές του συγκεντρώσεις της Τετάρτης (και, για λόγους ασαφείς, αρνήθηκε την εγγραφή στην Ακαδημία) άφησε το παρακάτω σημείωμα:

Πριν από λίγο καιρό, στην Ακαδημία, προτάθηκαν αρκετές γυναίκες — η Δεσποινίς de Scudéry, η Κυρία des Houlières, η Κυρία Dacier και αρκετές άλλες — οι οποίες, επιφανείς για την ευφυΐα και τις γνώσεις τους, είναι απολύτως ικανές να εμπλουτίσουν τη γλώσσα μας με έξοχα έργα, και μάλιστα έχουν ήδη παραγάγει μερικά δεσπεία. Ο Κύριος Charpentier υποστήριξε την πρόταση αυτή με το παράδειγμα των ακαδημιών της Πάδοβας, όπου πολυμαθείς γυναίκες γίνονται δεκτές. Η πραγματεία μου, *Mulierum Philosopharum*, έδωσε [σε όσους αναμειγνύονται σε τούτη τη διαμάχη] αρχαία παραδείγματα διακρίσεων που απονεμήθηκαν σε πολυμαθείς γυναίκες. Παρ' όλα αυτά, η πρόταση προς την Ακαδημία δεν απέφερε καρπούς.³⁰

Στο έργο του, *Historia Mulierum philosopharum*, ο Ménage τεκμηρίωσε την ύπαρξη κατά το παρελθόν μεγάλου αριθμού ελλόγιμων γυναικών, προκειμένου να στηρίξει τη θέση του πως οι γυναίκες (όπως η Κυρία Dacier, η κλασικίστρια στην οποία αφιερώνει το βιβλίο) άξιζαν την αποδοχή από τα πνευματικά κέντρα.

Η λογοτεχνική αξία των γυναικών που προτάθηκαν ως μέλη ουδέποτε αμφισβητήθηκε: η Madeleine de Scudéry κέρδισε το πρώτο βραβείο της Ακαδημίας για την ευγλωττία της το 1671, ενώ η Κυρία des Houlières κέρδισε το βραβείο για την ποίηση το 1687.³¹ Το φύλο τους ήταν το πρόβλημα. Αν και το καταστατικό της Ακαδημίας δεν απέκλειε ρητά τις γυναίκες, κάποιοι ισχυρίζονται ότι αρχικά ο Ρισελιέ αρνήθηκε την εγγραφή τους, ενώ άλλοι, ο ποιητής Jean Chapelain. Εκφράζοντας τις σκέψεις του πάνω στην κατάσταση αυτή, το μέλος της Ακαδημίας Jean de la Bruyère έγραφε:

Δεν έχω ξεχάσει, κύριοι, πως μία από τις βασικές καταστατικές αρχές του επιφανούς αυτού σώματος συνηγορεί υπέρ της αποδοχής μόνο εκείνων τους οποίους θα έκρινε κανείς ως τους πλέον διακεκριμένους. Επομένως, δεν θα θεωρήσετε παράξενο το ότι δίνω την ψήφο μου στον Κύριο Dacier, παρότι εξίσου θα προτιμούσα την Κυρία, τη σύζυγό του, αν δεχόσασταν ανάμεσά σας πρόσωπα του φύλου της.³²

Επομένως, μολονότι οι γυναίκες αποτελούσαν σεβαστά μέλη των γαλλικών πνευματικών κύκλων, δεν έγιναν έμμισδα μέλη της Ακαδημίας.

Παρόμοια προβλήματα αντιμετώπισαν οι γυναίκες κατά τα πρώτα χρόνια λειτουργίας της Βασιλικής Ακαδημίας των Επιστημών. Όπως και στην περίπτωση της Γαλλικής Ακαδημίας, οι γυναίκες υπήρξαν αναπόσπαστο μέρος των άτυπων *réunions*, των *salon* και των επιστημονικών κύκλων που αναπτύχθηκαν ως αντίδραση στην τυραννία των πεπαλαιωμένων μεθόδων του γαλλικού πανεπιστημιακού συστήματος.³³ Οι γυναίκες συγκεντρώνονταν ανάμεσα στους περίεργους που παρακολουθούσαν κάθε Δευτέρα στο Bureau d'Adresse τα πειράματα του Théophraste Renaudot· έχαιραν δε ιδιαίτερης εκτίμησης³⁴ στους κόλπους των καρτεσιανών, οι οποίοι, κυνηγημένοι από τις εχθρικές ακαδημίες, έβρισκαν καταφύγιο στα παρισινά *salon*. Κάθε Τετάρτη, άνδρωποι «όλων των ηλικιών, των δύο φύλων και όλων των επαγγεμάτων» συγκεντρώνονταν στο σπίτι του Jacques Rohault για να τον παρακολουθήσουν στην προσπάθειά του να προσδώσει πειραματική βάση στη φυσική του Καρτέσιου.³⁵ Στα χρόνια που προηγήθηκαν της ίδρυσης της Βασιλικής Ακαδημίας των Επιστημών, ο αριθμός των γυναικών οι οποίες παρευρίσκονταν στις άτυπες ακαδημίες και τα *salon* πολλαπλασιάστηκε: γυναίκες παρακολούθησαν το Palais Précieux pour les Beaux Esprits des Deux Sexes τη δεκαετία του 1650· καρτεσιανοί συνέρρεαν στα *salon* του Μαρκησίου de Sévigné και της Δούκισσας του Μαιν· ενώ τα μαθήματα φιλοσοφίας του Louis de Lesclache κατακλύζονταν από γυναίκες σε τέτοιο βαθμό ώστε αργότερα τον μέμφθηκαν, για το λόγο αυτό, ως *professeur pour dames*.³⁶ Ο αριθμός των γυναικών που παρευρίσκονταν στις άτυπες ακαδημίες μεγάλωνε με τέτοιο ρυθμό ώστε ο γνω-

στός γραμματικός Pierre Richelet προσέδεσε τη λέξη *académicienne* στο λεξικό του, τη δεκαετία του 1680, εξηγώντας πως η νέα λέξη σήμαινε το πρόσωπο του ασθενούς φύλου το οποίο ανήκε σε μια ακαδημία των *gens de lettres*, επινοώντας τη λέξη επ' ευκαιρία της εκλογής της Κυρίας des Houlières στη Βασιλική Ακαδημία τής Αρλ.³⁷

Παρόλη την υπεροχή τους σε άτυπους επιστημονικούς κύκλους, οι γυναίκες δεν θα γίνονταν μέλη της Βασιλικής Ακαδημίας των Επιστημών. Γιατί όχι; Συγκεκριμένες πλευρές του γαλλικού ακαδημαϊκού συστήματος μπορούσαν να ενθαρρύνουν την εκλογή γυναικών από την αριστοκρατική τάξη. Οι ακαδημίες του 17ου αιώνα συνέχιζαν τις αναγεννησιακές παραδόσεις του συνδυασμού της γνώσης με την κομψότητα, παρέχοντας χάρη στη ζωή και κάλλος στην ψυχή. Η Βασιλική Ακαδημία των Επιστημών διατήρησε έναν εύθυμο χαρακτήρα στο πρόγραμμά της, με κανόνες καλής συμπεριφοράς και την τακτική παράθεση δείπνων και μουσικών διασκεδάσεων που έτειναν να αμβλύνουν τις διαφορές οι οποίες, αργότερα, θα διέκριναν την επιστημονική ακαδημία από το *salon*.³⁸ Σε ένα τέτοιο περιβάλλον, μια *salonnière* θα ένιωθε σαν στο σπίτι της. Ταυτόχρονα, η Ακαδημία ήταν μοναρχική και ιεραρχική. Στην κεφαλή της βρίσκονταν δώδεκα ευγενείς ως επίτιμα μέλη, των οποίων η παρουσία ήταν, κατά κύριο λόγο, διακοσμητική. Οι εργαζόμενοι επιστήμονες —η νέα αριστοκρατία του ταλέντου— βρίσκονταν σε χαμηλότερη βαθμίδα.³⁹ Και όμως, η αριστοκρατική καταγωγή δεν επαρκούσε για να εξασφαλίσει στις γυναίκες μια θέση στο ακαδημαϊκό σύστημα. Ο κλειστός και τυπικός χαρακτήρας της Ακαδημίας αποθάρρυνε την εκλογή γυναικών. Η ιδιότητα του μέλους στην Ακαδημία συνιστούσε δημόσια, έμμισθη θέση με βασιλική προστασία και προνόμια.⁴⁰ Η έμμισθη θέση αυτή καθαυτή δεν θα μπορούσε να παρακωλύσει το διορισμό γυναίκας (η Marie de Gournay, για παράδειγμα, λάμβανε ένα μικρό επίδομα από τον Ρισελιέ ως το θάνατό της, το 1645). Εφόσον όμως τα μέλη της Ακαδημίας περιορίζονταν στα σαράντα, η εκλογή κάποιας γυναίκας θα σήμαινε την απώλεια έδρας για έναν άντρα.

Ο αποκλεισμός των γυναικών από τη Βασιλική Εταιρεία του

Λονδίνου ερμηνεύεται εξίσου δύσκολα, αλλά για διαφορετικούς λόγους. Τουλάχιστον ιδεολογικά, η Βασιλική Εταιρεία υποτίθεται ότι ήταν ανοικτή σε ένα ευρύ φάσμα ανθρώπων. Ο Thomas Sprat, ο πρώτος ιστορικός της Βασιλικής Εταιρείας, τόνιζε ότι η φιλοσοφία της δεν θα έπρεπε να είναι στενή, περιορισμένη στα δόγματα μιας συγκεκριμένης θρησκείας, εδνότητας ή επαγγέλματος, αλλά να αποτελεί κυρίως μια «φιλοσοφία του ανθρώπινου είδους». Σύμφωνα με τον Sprat, πολύτιμη συνεισφορά μπορούσε να προέλθει τόσο από μορφωμένα όσο και από ταπεινά χέρια: «Από τα εργαστήρια των μηχανικών, από τα ταξίδια των εμπόρων, από τα άροτρα των γεωργών, από τα αθλήματα, τους ψαροτόπους, τα πάρκα και τους κήπους των ευγενών». Επιπροσθέτως, δεν προαπαιτούνταν καμία ειδική μελέτη ή ασυνήθιστη προπαρασκευή: «Εδώ υπάρχει αρκετή δουλειά για μυαλά όλων των μεγεθών. Και τόσο ανεξάντλητη ποικιλία παρουσιάζουν οι μελέτες αυτές ώστε μπορεί κανείς να αποκομίσει ικανοποίηση αρκετή για να ανταμείψει τους κόπους όλων, από τις πιο συνήθεις δεξιότητες ως τις υψηλότερες και πλέον ερευνητικές διάνοιες».⁴¹

Στην πραγματικότητα, η Βασιλική Εταιρεία ουδέποτε τίμησε τις διακηρύξεις της ότι θα δεχτεί άντρες όλων των τάξεων. Οι έμποροι και οι τεχνίτες αποτελούσαν μόλις το 4% των μελών. Η συντριπτική πλειοψηφία (τουλάχιστον 50%, τη δεκαετία του 1660) προερχόταν από τις τάξεις των ευγενών *virtuosi* ή των ευγενούς καταγωγής ειδημόνων της νέας επιστήμης.⁴² Αν λάβουμε υπόψη ότι η Βασιλική Εταιρεία αντλούσε τα έσοδά της από εισφορές των μελών, η απουσία γυναικών της αριστοκρατίας από τις τάξεις των ενδουσιωδών πατρώνων προκαλεί απορία.

Μια συγκεκριμένη γυναίκα —η Margaret Cavendish, Δούκισσα του Νιούκασλ— είχε τα προσόντα να είναι υποψήφια, καθώς είχε γράψει έξι βιβλία για τη φυσική φιλοσοφία μαζί με αρκετά θεατρικά έργα και βιβλία ποίησης (βλ. Κεφάλαιο 2). Για καιρό είχε διατελέσει γενναιόδωρη προστάτιδα του Πανεπιστημίου του Καίμπριτζ και θα αποτελούσε σίγουρα ένα χρηματικό στήριγμα για τη Βασιλική Εταιρεία, η οποία βρισκόταν σε δεινή οικονομική θέση. Να υπενθυμίσουμε ότι συνεργάτες αριστοκρατικής καταγωγής προσέδιδαν γόητρο στη νέα κοινότητα. Ά-

ντρες με τίτλο υψηλότερο του βαρόνου γίνονταν δεκτοί χωρίς να υποβληθούν σε λεπτομερή εξέταση, όπως συνέβαινε με άλλους υποψηφίους. Όταν η Δούκισσα ζήτησε απλώς να της επιτραπεί μια επίσκεψη στη διάρκεια ενός κύκλου εργασιών της Εταιρείας, το αίτημά της ξεσήκωσε θύελλα αντιδράσεων. Μολονότι δεν της προτάθηκε ποτέ να γίνει μέλος, εντούτοις επιτράπη στην Cavendish, κατόπιν συζητήσεων μεταξύ των συνεργατών της Εταιρείας, να παρακολουθήσει μια συνεδρία. Η περίφημη επίσκεψη έλαβε χώρα το 1667.⁴³ Ο Robert Boyle προετοίμαζε «τα πειράματά του [...] της ζύγισης του αέρα μέσα σε έναν κενό υποδοχέα [και] τη διάλυση σάρκας με μια συγκεκριμένη αλκοόλη». Η Δούκισσα, συνοδευόμενη από τις κυρίες της ακολουθίας της, εντυπωσιάστηκε πάρα πολύ από τις επιδείξεις και έφυγε (σύμφωνα με κάποιον παρατηρητή) «γεμάτη θαυμασμό».⁴⁴

Αν και δεν έχει διατηρηθεί επίσημη καταγραφή των συζητήσεων γύρω από την επίσκεψη της Cavendish, ο Samuel Pepys αναφέρει ότι υπήρξε «έντονη ανταλλαγή απόψεων, υπέρ και κατά: όπως φαίνεται δε, οι περισσότεροι είναι κατά και πιστεύουμε ότι πολλά τραγούδια θα ακουστούν στην πόλη για το γεγονός». Όταν τελικά κανένα τραγούδι δεν ακούστηκε, το μέλος της Βασιλικής Εταιρείας, John Evelyn, παρακινήθηκε να γράψει ένα δικό του.⁴⁵ Από την αναφορά του Pepys φαίνεται πως αρκετοί συνεργάτες αισθάνονταν ότι, αν η Cavendish γινόταν μέλος, το γεγονός θα συνιστούσε γελοιότητα και όχι τιμή. Η σύζυγός του Evelyn, πιθανόν απηχώντας την άποψη αρκετών μελών της Εταιρείας, περιέγραφε τα γραπτά της Δούκισσας ως «φαιδρά, κενά, φαντασιώδη και ασυνάρτητα [...] που, ενώ στοχεύουν προς την επιστήμη, τις δυσκολίες της και τα υψηλά νοήματά της, καταλήγουν κοινότοπα στην ανοησία, την ύβρη και την αισχρότητα».⁴⁶

Η επίσκεψη της Margaret Cavendish φαίνεται ότι όντως έδωσε ένα προηγούμενο —αλλά αρνητικό. Καμία γυναίκα δεν εξελέγη ως πλήρες μέλος της Βασιλικής Εταιρείας, ως το 1945.⁴⁷ Επί 300 σχεδόν χρόνια, η μόνη μόνιμη γυναικεία παρουσία στη Βασιλική Εταιρεία ήταν ένας σκελετός που διατηρούνταν στην ανατομική συλλογή της.⁴⁸

Οι γυναίκες στην περιφέρεια

Αν και καμία από τις ευρωπαϊκές ακαδημίες δεν περιλάμβανε στο καταστατικό της όρους οι οποίοι να απαγορεύουν την εγγραφή γυναικών, καμία γυναίκα δεν εξελέγη, μέχρι τα μέσα του 20ού αιώνα, πλήρες μέλος ούτε στη Βασιλική Εταιρεία του Λονδίνου ούτε στη Βασιλική Ακαδημία των Επιστημών του Παρισιού ούτε στη Βασιλική Εταιρεία Επιστημών του Βερολίνου.⁴⁹ Μόνο οι ιταλικές ακαδημίες —στην Μπολόνια, την Πάδοβα και τη Ρώμη— δέχονταν τακτικά γυναίκες. Δύο Γαλλίδες, η Madeleine de Scudéry τον 17ο και η Emilie du Châtelet τον 18ο αιώνα, οι οποίες δεν είχαν γίνει αποδεκτές από τις κοινότητες των λογίων της χώρας τους, τιμήθηκαν με την ιδιότητα του μέλους από τις ιταλικές ακαδημίες, χωρίς όμως οι γαλλικές να ανταποκριθούν. Η Ιταλίδα μαθηματικός Maria Agnesi, που εξελέγη μέλος της Ακαδημίας των Επιστημών της Μπολόνιας το 1747 και της οποίας το έργο μεταφράστηκε στα γαλλικά υπό την εποπτεία της Βασιλικής Ακαδημίας των Επιστημών, δεν κλήθηκε στο Παρίσι για να γίνει μέλος της Ακαδημίας.⁵⁰ Ο γραμματέας της Ακαδημίας Bernard de Fontenelle σημείωσε μετά λύπης του πως, παρά τις ακαδημαϊκές επιτυχίες και την εξαιρετική φήμη της ως μαθηματικού, ήταν αδύνατο για την Agnesi να γίνει μέλος.

Το γεγονός ότι δεν επιτρεπόταν στις γυναίκες να γίνουν μέλη στις επιστημονικές ακαδημίες δεν σημαίνει πως τους απαγορευόταν να επιτελούν επιστημονικό έργο στα ιδρύματα αυτά. Στη Γαλλία, η Madeleine Basseporte εργάστηκε ως εικονογράφος στο Jardin Royal des Herbes Médicinales, όπου σχεδίαζε σε περγαμνή τα σπάνια φυτά που φύονταν στον κήπο, από το 1735 ως το θάνατό της, το 1780. Διαδέχτηκε στη θέση αυτή τον διάσημο Claude Aubriet και πληρωνόταν με έναν μικρό μισθό 1.000 λιρών ετησίως.⁵¹ Ο Bernard de Jussieu έκρινε ότι το έργο της Basseporte είχε μεγάλη αξία και κατέθεσε τα σχέδιά της στα αρχεία της Βασιλικής Βιβλιοθήκης. Μόνο ένας ιστορικός του 19ου αιώνα έκρινε πως η φήμη της υπερεβaine κατά πολύ την αξία της.⁵² Η επίσημη θέση της Basseporte στον βοτανικό κήπο του Παρισιού μπορεί εν μέρει να ερμηνευτεί βάσει της αντίλη-

ψης ότι σε μια γυναίκα άρμοζε η εργασία στην ιατρική ή τη βοτανική, δεδομένου ότι οι γυναίκες καταγίνονταν από πολλά χρόνια με τέτοιες δραστηριότητες. Επίσης η Basseporte όφειλε τη θέση της και στη δύναμη των γυναικών στις εικαστικές τέχνες. Οι καλές τέχνες θεωρούνταν (τότε, όπως και τώρα) για τις γυναίκες περισσότερο κατάλληλος χώρος από οποιαδήποτε επιστήμη. Χρειάζεται μόνο να θυμηθούμε ότι επτά γυναίκες εξελέγησαν ως μέλη στη Βασιλική Ακαδημία Ζωγραφικής και Γλυπτικής, μεταξύ 1663 και 1682 (αν και το 1706, η συγκεκριμένη ακαδημία μετέβαλε την πολιτική της και αποφάσισε πως καμία γυναίκα δεν θα γινόταν δεκτή, σε μια εποχή που όλο και περισσότερες γυναίκες έκαναν αίτηση εγγραφής).⁵³ Αντιθέτως, οι επιστημονικές ακαδημίες, την ίδια περίοδο, ούτε καν φλέρταραν με την ιδέα εκλογής γυναικών μελών.

Στην περιφέρεια της ακαδημαϊκής ζωής επίσης βρέθηκε η ανατόμος Marie-Catherine Bihéron, η οποία διδάχτηκε την τέχνη της εικονογράφησης από τη Madeleine Basseporte. Αυτές οι δύο παρέχουν ένα σπάνιο παράδειγμα (αν εξαιρέσουμε τη μαιευτική) γυναίκας που εκπαιδεύει νεότερη γυναίκα, χωρίς να είναι κόρη της, για καριέρα στην επιστήμη. Επειδή οι γυναίκες αυτές δεν άφησαν προσωπικά έγγραφα, οι γνώσεις μας για τη συνεργασία τους περιέχουν κενά. Το μόνο που άφησε η Basseporte είναι τα σχέδιά της, ενώ η Bihéron, πάλι, μόλις μία τετρασέλιδη διαφήμιση της ανατομικής της συλλογής. Όσα ελάχιστα γνωρίζουμε σχετικά με τη συνεργασία τους προέρχονται από απομνημονεύματα συγχρόνων —του Ντιντερό, του Βαρόνου Melchior von Grimm, της Κόμισσας de Genlis— που τις γνώριζαν μόνο εξ αποστάσεως.

Η Marie Bihéron, κόρη φαρμακοποιού, γεννήθηκε το 1719. Όπως η δασκάλα της η Basseporte, δεν παντρεύτηκε ποτέ. Η Basseporte την προέτρεψε να στρέψει το ταλέντο της στην κατασκευή ανατομικών μοντέλων· έτσι η Bihéron αναδείχτηκε, τελικά, σε μια από τις κορυφαίες κατασκευάστριες κέρινων μοντέλων της εποχής της. Το κερδί, ένα ιδιαίτερα δημοφιλές μέσο της εποχής εκείνης, χρησιμοποιόταν στην απόδοση πολλών πραγμάτων, από παραστάσεις τουρκικών λουτρών ως τις φιγούρες των μελών ευρωπαϊκών βασιλικών οικογενειών, που εκ-

δέτονταν στο περίφημο Μουσείο τής Μαντάμ Τισό.⁵⁴ Η τέχνη της αναπαράστασης του ανθρώπινου σώματος με κερί αναπτύχθηκε τον 16ο και 17ο αιώνα, για διδακτικούς σκοπούς, εξαιτίας της έλλειψης πτωμάτων για ανατομή. Η κατασκευή κέρινων ανατομικών μοντέλων —η οποία εξασκούνταν εξίσου από άντρες και γυναίκες— έφτασε στην κορύφωσή της στην Ιταλία και τη Γαλλία, κατά τη διάρκεια του 18ου αιώνα. Πολλά από τα κέρινα αυτά μοντέλα, που ήταν γυναικολογικής φύσης και παρίσταναν τη μήτρα σε κάθε κατάσταση και το έμβρυο σε διάφορες φάσεις ανάπτυξης, χρησιμοποιούνταν από φοιτητές —άντρες και γυναίκες, όπως πληροφορούμαστε— στη μαιευτική και την ανατομία.⁵⁵

Μολοντί και οι άντρες επεξεργάζονταν το κερί, οι γυναίκες διακρίθηκαν ιδιαίτερα στην αναπαράσταση του γυναικείου σώματος, καθότι, μέχρι τον 18ο αιώνα, η γνώση και η φροντίδα του γυναικείου σώματος αποτελούσε γυναικεία υπόθεση. Η Anna Morandi-Manzolini (1716-1774) έγινε ιδιαίτερα γνωστή για τα μοντέλα της, τα οποία εκθέτονταν στο ανατομικό μουσείο του Ινστιτούτου της Μπολόνιας (αναπαριστώντας πώς το έμβρυο τρέφεται στη μήτρα). Η δουλειά τής Biheron είχε εκδειαστεί για την ακριβή και λεπτεπίλεπτη αναπαράσταση της Φύσης. Ένας επιφανής επισκέπτης της συλλογής της (ο Σερ John Pringle, αρχίατρος της Βρετανίας και μετέπειτα πρόεδρος της Βασιλικής Εταιρείας) βρήκε τα μοντέλα της τόσο ζωντανά που, όπως αναφέρεται, αναφώνησε «Δεν τους λείπει παρά μόνο η μυρωδιά». Ο Grimm είχε ξεγελαστεί τόσο από τη δουλειά της ώστε αρνήθηκε να πιστέψει ότι το μέσο κατασκευής ήταν το κερί, καθώς δεν έλιωνε στη φωτιά.⁵⁶

Η Biheron παρουσίασε το έργο της, σε αρκετές περιστάσεις, ενώπιον των ακαδημαϊκών του βασιλιά. Μια πρώτη τέτοια συνάντηση διεξήχθη το 1759, με πρόσκληση του ανατόμου Jean Morand. Στα πρακτικά της συνάντησης, επαινούνται τα προπλάσματά της, διότι ξεπερνούν εκείνα του William Despoues, του κορυφαίου κατασκευαστή κέρινων ομοιωμάτων των προηγούμενων δεκαετιών: «Εκεί που ο Despoues αναπαρέστησε απλώς τη θέση και το χρώμα των διάφορων μελών του ανθρώπινου σώματος, η Biheron έχει αναπαραγάγει επακριβώς τη

σύσταση, την ευλυγισία και το βάρος του εγκεφάλου, των νεφρών, των εντέρων και άλλων μελών του ανθρώπινου σώματος». Και στην περίπτωση αυτή, τα προπλάσματά της παραπλανούσαν το θεατή, ώστε να πιστεύει ότι ήταν πραγματικά: «Η Biheron μιμήθηκε τη Φύση [...] με μια ακρίβεια και αλήθεια που κανένας άνθρωπος δεν έχει πετύχει ως τώρα».⁵⁷

Πώς μπορούσε μια γυναίκα, η οποία δεν ήταν μέλος της καθιερωμένης ιατρικής κοινότητας, να εξασφαλίζει σώματα για τις μελέτες της; Αν και δεν διαθέτουμε μαρτυρία τής Biheron που να περιγράφει τη διαδικασία, πληροφορούμαστε σχετικά από τον Louis Prudhomme, ο οποίος τη δεκαετία τού 1830 έγραψε ότι η Biheron προσλάμβανε ανθρώπους για να κλέβουν για λογαριασμό της πτώματα από το στρατό. Καθόλου ευχάριστο έργο. Ήδη σε κατάσταση σήψης όταν τα λάμβανε, τα διατηρούσε σε έναν γυάλινο θάλαμο στο μέσον του κήπου της.⁵⁸ Με τον τρόπο αυτό μπορούσε να μελετά από κοντά το ανθρώπινο σώμα, προσδίδοντας στην τέχνη της μια θαυμαστή τελειότητα.

Το 1770, η Biheron επέστρεψε στο Παρίσι για να παρουσιάσει στη Βασιλική Ακαδημία των Επιστημών το περίτεχνο και ρεαλιστικό μοντέλο μιας εγκύου. Το μοντέλο αναπαρήγαγε ακριβώς όλα τα στάδια και τους μηχανισμούς του τοκετού και συμπληρωνόταν από αποσπώμενα νεογνά, έναν κινούμενο κόκκυγα και μια μήτρα που διαστελλόταν και συστέλλοταν κατά βούληση του χειριστή. Η συσκευή ήταν εξαιρετικά χρήσιμη για την επίδειξη στους φοιτητές τού πώς να αντιμετωπίζουν δύσκολους τοκετούς, χωρίς να τίθεται κάποιος ζωντανός οργανισμός σε κίνδυνο.⁵⁹ Μοντέλα σαν της Biheron χρησιμοποιήθηκαν από την ονομαστή μαία Anne Le Boursier du Coudray, η οποία προσλήφθηκε τη δεκαετία τού 1770 από τη γαλλική κυβέρνηση για να διδάξει σε τέσσερις χιλιάδες περίπου γυναίκες, σε όλες τις επαρχίες, την τέχνη της μαιευτικής.⁶⁰ Τα μοντέλα τής Biheron αναφέρονταν στα πρακτικά της Ακαδημίας, μέχρι και το 1830, ως τα καλύτερα δείγματα έργου τέτοιας μορφής.⁶¹

Το 1771, η Biheron πραγματοποίησε, για άλλη μια φορά, επίδειξη των κέρινων ανατομικών μοντέλων της στη Βασιλική Ακαδημία των Επιστημών, τη φορά αυτή προς τιμήν του πρίγκιπα της Σουηδίας. Τη συνόδευαν άντρες όπως ο Lavoisier, ο

Macquer και ο Morand. Επίσης, και στις κυρίες της αυλής επετρόπη να παρακολουθήσουν την ξεχωριστή αυτή συνέλευση. Τη μεγαλύτερη τιμή για την Biheron αποτέλεσε η αγορά των ανατομικών της μοντέλων από τη Μεγάλη Αικατερίνη της Ρωσίας, για την Ακαδημία Επιστημών της Αγίας Πετρούπολης.⁶² Το έργο της Biheron συνοδεύτηκε από μια συλλογή ιατρικών οργάνων σταλμένων από τον Morand, εκ μέρους της Βασιλικής Ακαδημίας των Επιστημών.⁶³

Οι επιτυχίες αυτές στην Ακαδημία όμως δεν μεταφράστηκαν ούτε σε ακαδημαϊκή έδρα ούτε σε βασιλικό επίδομα. Για 30 χρόνια, η Biheron εξασφάλιζε τα προς το ζην με την έκδοση της συλλογής της στο κοινό κάθε Τετάρτη έναντι του ελάχιστου ποσού των 3 λιρών.⁶⁴ Επιπλέον, παρέδιδε μαθήματα σπίτι της: ο Ντιντερό και η Genlis, για παράδειγμα, υπήρξαν κάποιοι από τους μαθητές της. Ο Ντιντερό αργότερα έγραψε πως τα μαθήματά της ήταν ιδιαίτερα χρήσιμα για τις νέες γυναίκες.⁶⁵ Ο Prudhomme, παρ' όλα αυτά, αναφέρει ότι επικρίθηκε από τους γιατρούς και τους χειρουργούς του Παρισιού για καταπάτηση του μονοπωλίου τους (οι καθιερωμένοι χειρουργοί πιθανόν αντέδρασαν επειδή η Biheron αποσπούσε σημαντικό αριθμό φοιτητών από τις παραδόσεις τους). Η Biheron επισκέφθηκε επίσης δύο φορές το Λονδίνο σε αναζήτηση εργασίας, αλλά είχε λίγη τύχη, μολονότι τα κέρβια μοντέλα της επηρέασαν τους γιατρούς William και John Hunter, ώστε να ανοίξουν το δικό τους μουσείο συγκριτικής ανατομίας τη δεκαετία του 1770.

Υπάρχουν και άλλα παραδείγματα γυναικών επιστημόνων οι οποίες έδρασαν στην περιφέρεια των μεγάλων ακαδημιών. Το δοκίμιο της Emilie du Châtelet για την αναπαραγωγή της φωτιάς δημοσιεύτηκε στα πρακτικά της Βασιλικής Ακαδημίας των Επιστημών το 1738. Οι ανατομικές εικονογραφήσεις της Marie Thiroux d'Arconville δημοσιεύτηκαν από την Ακαδημία το 1759 υπό το όνομα και την προστασία του μέλους της Ακαδημίας Jean J. Sue. Στο Λονδίνο, η Βασιλική Εταιρεία δημοσίευσε τις ανακαλύψεις κομητών από την Caroline Herschel (το 1787, 1789, 1792, 1794 και 1796), ενώ η αναθεώρηση που η ίδια διενήργησε στον κατάλογο αστέρων του Flamsteed δημοσιεύτηκε από την Εταιρεία το 1787. Γυναίκες επίσης θραβεύτηκαν για

τη συνεισφορά τους στην επιστήμη. Στη Sophie Germain απονεμήθηκε το *grand prix* της παρισινής ακαδημίας για την εργασία της στην ελαστικότητα. Το 1888, η Sofia Kovalevskaja τιμήθηκε με την αξιόλογη διάκριση του *Prix Bordin* της Ακαδημίας των Επιστημών, για το έργο της στα μαθηματικά.

Επιπλέον, υπήρχαν γυναίκες και σε ακαδημίες της περιφέρειας —επαρχιακές ακαδημίες ή ακαδημίες ευρωπαϊκών πρωτευουσών με μικρότερο κύρος. Η Κυρία des Houlières εξελέγη μέλος της Βασιλικής Ακαδημίας της Αρλ το 1680. Το 1788, η Nicole Lepaute έγινε μέλος της Ακαδημίας Επιστημών του Μπεζιέ, ενώ η Caroline Herschel της Βασιλικής Ακαδημίας της Ιρλανδίας, το 1838.

Τα παρισινά salon

Η εστίαση των ιστορικών στις ακαδημίες, κατά την άνοδο της νεωτερικής επιστήμης, απομάκρυνε την προσοχή τους από τον άλλο κληρονόμο των αυλικών κύκλων —το *salon* ως επιστημονικό δεσμό.⁶⁶ Επιστημονικές συζητήσεις ήταν δημοφιλείς στα *salon* της Κυρίας Geoffrin, της Κυρίας Helvétius και της Κυρίας Rochefoucauld. Η Κυρία Lavoisier δεχόταν ακαδημαϊκούς στο σπίτι της.⁶⁷ Τα γαλλικά *salon* του 17ου και του 18ου αιώνα συναγωνίζονταν με τις ακαδημίες ποιος θα τραβήξει την προσοχή των λογίων. Ενώ οι ακαδημίες είχαν κάτι από το χαρακτήρα του *salon* τα πρώτα χρόνια, συνδυάζοντας την ευθυμία με την επιστημονική έρευνα, προχώρησαν αργότερα σε διαχωρισμό της επιστήμης από τις ανθρωπιστικές σπουδές. Μόνο στους κόλπους του *salon*, ο *savant* εξακολουδούσε να είναι εξίσου χαριτωμένος και μορφωμένος (βλ. επίσης Κεφάλαιο 5).⁶⁸

Τα μεγάλα παρισινά *salon* παρέχουν μοναδικά παραδείγματα πνευματικών «ιδρυμάτων» διοικούμενων αποκλειστικά από γυναίκες. Οι άτυπες αυτές συγκεντρώσεις έπαιξαν κεφαλαιώδη ρόλο στην αναδιάρθρωση της γαλλικής ελίτ. Ούτε αυστηρώς αριστοκρατικά ούτε αστικά, τα *salon* τιμούσαν την υπεροχή της αποκτημένης ευγένειας έναντι της κληρονομημένης, δίνοντας έμφαση στις αρετές του ταλέντου και της λεπτότητας, έναντι της ευγενούς καταγωγής, καθιστώντας προσβάσιμη την ευγενή

κοινωνία στους πλούσιους και ταλαντούχους. Όπως και οι ακαδημίες, έτσι και τα *salon* λειτούργησαν ως μέγιστος διάυλος επικοινωνίας ανάμεσα στα μέλη της νεοδιαμορφωμένης ελίτ.⁶⁹ Οι άντρες μέλη των *salon* απαντούν συχνά τόσο στις ακαδημίες όσο και ως συγγραφείς στο *Journal des Savants*, το πιο έγκυρο γαλλικό περιοδικό επιστημονικών και πολιτιστικών νέων (βλ. Πίνακα 1). Ο Bernard de Fontenelle, για παράδειγμα, επί μακρό χρονικό διάστημα γραμματέας της Βασιλικής Ακαδημίας των Επιστημών, έγινε *président* (πρόεδρος) του *salon* της Κυρίας Lambert. Πολλές φορές βρίσκουμε επίσης τα ίδια μέλη σε διαφορετικά *salon*. Τα μέλη τού *salon* της Κυρίας Lambert (ο Fontenelle, ο φυσικός και μαθηματικός Jean-Jacques Dortous de Mairan, ο γιατρός Jean Astruc και άλλοι) συμμετείχαν στις συγκεντρώσεις τού *salon* της Κυρίας Tencin, μετά το θάνατο της Lambert. Όταν πέθανε η Κυρία Tencin, το *salon* της Κυρίας Geoffrin πήρε τα πρωτεία. Στα τακτικά μέλη συμπεριλαμβάνονται ο Fontenelle, ο Mairan και ο Μοντεσκιέ.⁷⁰ Είναι δύσκολο να γνωρίζουμε τι ακριβώς διαδραματιζόταν στα *salon*. Όπως πολλές άλλες γυναικείες τέχνες, η συζήτηση στο *salon* δεν στόχευε στην αθανασία. Σε αντίθεση με τις ακαδημίες, στα *salon* δεν υπήρχαν περιοδικά, πρακτικά ή μόνιμοι γραμματείς.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1. Δείγμα των μελών της Γαλλικής Ακαδημίας ή του περιοδικού *Journal des Savants*, οι οποίοι ήταν μέλη και σε *salon*

Μέλος τού <i>salon</i> της Κυρίας de Rambouillet (1608-1665)	Γαλλική Ακαδημία	<i>Journal des Savants</i>
J. Chapelain	x	x
Gilles Ménage		x
T. Corneille	x	
J.L. Balzac	x	
Madame de Sable		x
V. Conrart	x	
P..Pellisson*	x	
Mlle Scudéry	νικήτρια επάθλου	

* Ο Pellisson ήταν μέλος και της Βασιλικής Ακαδημίας των Επιστημών.

Οι κοινωνικά επιφανείς γυναίκες κυριαρχούσαν στις πνευματικές συγκεντρώσεις που διεξάγονταν στα υπέροχα σαλόνια (εξού και *salon*) ή καθιστικά των σπιτιών τους. Παρά τον άτυπο και ιδιωτικό χαρακτήρα τους, τα *salon* ασκούσαν σημαντική επιρροή στη δημόσια σφαίρα: η Κυρία Lambert λέγεται ότι «δημιούργησε» ακαδημαϊκούς. Το *salon* τής Julie de Lespinasse ονομαζόταν «το εργαστήριο της *Εγκυκλοπαίδειας*».⁷¹ Κυρίες με καλή κοινωνική θέση χρησίμευαν ως προστάτιδες νέων αντρών που αδημονούσαν για καριέρα στην επιστήμη. Οι γυναίκες υπηρέτησαν αποτελεσματικά ως μεσίτριες πνευματικής δύναμης, καθώς η επιστήμη την περίοδο αυτή ήταν οργανωμένη τόσο βάσει αυστηρά προσωπικών συστημάτων πατρωνίας όσο και μέσω των επίσημων ιδρυμάτων.⁷² Τα *salon* λειτούργησαν ως κοινωνικά φίλτρα, αναγνωρίζοντας νέους άντρες με ταλέντο και μετατρέποντάς τους σε προστατευόμενους.

Δεν θα πρέπει να υποτιμηθεί η δύναμη των γυναικών των *salon* να δημιουργούν ή να καταστρέφουν καριέρες. Παράλληλα, οφείλουμε να αναγνωρίσουμε ότι η δύναμη των *salonnières* (οι κυρίες των *salon*) ήταν εξίσου περιορισμένη με των ισχυρότερων γυναικών βασιλικής καταγωγής: επηρέαζαν τα του θρόνου χωρίς οι ίδιες να μπορούν να τον καταλάβουν. Ενώ δηλαδή οι γυναίκες ελίσσονταν για να εξασφαλίσουν την εκλογή του υποψηφίου τους στη Βασιλική Ακαδημία των Επιστημών, δεν είχαν τη δύναμη να προβάλουν τη δική τους εκλογή. Σε όλο τον 17ο και 18ο αιώνα, οι *salonnières* υπήρξαν προστάτιδες νεαρών αντρών αλλά όχι γυναικών.

Ακαδημίες γυναικών

Εφόσον οι βασιλικές ακαδημίες ήταν κλειστές για τις γυναίκες, δεν πρέπει να μας προξενεί εντύπωση το γεγονός ότι οι γυναίκες πρότειναν την ίδρυση των δικών τους μορφωτικών δεσμών. Εξετάστηκαν εναλλακτικές εκδοχές των κρατικών ακαδημιών, κυρίως στην Αγγλία, όπου τα *salon* ποτέ δεν ήταν τόσο ισχυρά όσο στη Γαλλία. Ας κοιτάξουμε τα παρακάτω παραδείγματα ακαδημιών, όπως τα φαντάστηκαν γυναίκες με συνείδηση του δικού τους αποκλεισμού από τα ορθόδοξα ιδρύματα.

Η αγγλίδα φυσική φιλόσοφος Margaret Cavendish ποτέ δεν κατέγραψε τις εντυπώσεις της από την επίσκεψή της στη Βασιλική Εταιρεία. Ωστόσο, το 1662, πέντε χρόνια πριν από την επίσκεψή της, είχε συγγράψει ένα θεατρικό έργο με τον τίτλο *The Female Academy*, παρουσιάζοντας τη σύγκρουση ανάμεσα σε μια αποκλειστικά γυναικεία και μια αντρική ακαδημία.⁷³ Στο έργο της Cavendish, οι ευγενείς κυρίες αποφασίζουν να ιδρύσουν μια ακαδημία για τη μόρφωση των θυγατέρων τους. Η διευθύντρια της φανταστικής αυτής ακαδημίας αναρωτιέται: Δεν έχουν οι γυναίκες κλίση εξίσου με τους άντρες προς την ευφυΐα και το λόγο; Η διευθύντρια περιγράφει την Κυρία Ευφυΐα ως την εξάισια δηλυκή μητέρα των Εννέα Μουσών. Στην αυλή της περιβάλλεται από ποιητές —άντρες όλων των εθνών και ποιητών— που λειτουργούν ως πλατωνικοί εραστές για τις παρθένες κόρες της. Ο Λόγος, αντιθέτως, είναι ο γιος των θεών. Στην αντρική του κυβέρνηση αρχισύμβουλοι είναι η Λογική, η Κατανόηση, η Παρατήρηση, η Εμπειρία και η Κρίση. Οικιακοί βοηθοί του είναι η «Όρεξη» και τα «Πάθη». Ολοκληρώνοντας την ομιλία της, η διευθύντρια κρίνει ότι οι γυναίκες κλίνουν περισσότερο προς την ευφυΐα παρά προς το λόγο, διότι η ευφυΐα είναι «γυναικείου γένους, ενώ ο λόγος είναι αυστηρός και ακριβής, σοβαρός και εγκρατής».

Καθώς η πλοκή εξελίσσεται, οι άντρες της πόλης εξοργίζονται με την απομόνωση των γυναικών στην ακαδημία. Οργανώνουν λοιπόν μια αντρική ακαδημία σε ένα διπλανό κτήριο και ανοίγουν μια μικρή τρύπα στον τοίχο της αίθουσας διαλέξεων της γυναικείας ακαδημίας μέσα από την οποία μπορούν να κατασκοπεύουν τις δραστηριότητες των κυριών. Οι γυναίκες, λένε οι άντρες, είναι αχάριστες. Με την «ασκησία» τους αυτή, δείχνουν αχαριστία αφενός προς τη Φύση, η οποία τις προορίζει για αναπαραγωγή, και αφετέρου προς τους άντρες, που τις προστατεύουν και τις συντηρούν. Καθώς οι κύριοι ακούνε περαιτέρω συζητήσεις πάνω στην αλήθεια, τη φιλία, το θέατρο, τη ματαιοδοξία, την ανηθικότητα και τη μοχθηρία, δυσαρεστούνται όλο και περισσότερο. «Οι κυρίες της ακαδημίας», παραπονούνται οι άντρες, «δεν λαμβάνουν υπόψη τους την ακαδημία των αντρών [...] ούτε αναφέρουν τους άντρες ούτε τις

συζητήσεις τους ούτε τα επιχειρήματα ούτε την ακαδημία, σαν να μην υπήρχαν τέτοιοι άντρες». Στο σημείο αυτό, οι άντρες εξαγριώνονται τόσο που αποφασίζουν να σαλπίσουν τόσο δυνατά ώστε οι γυναίκες να μην μπορούν να ακούσουν τον εαυτό τους να μιλά και έτσι «να τις τραθήξουν έξω από τη μονή τους, όπως μαζεύουν τις μέλισσες».⁷⁴ Και έτσι οι άντρες σαλπίζουν με ορειχάλκινες τρομπέτες, ελπίζοντας να διαλύσουν το «σμήνος των ακαδημαϊκών κυριών». Με το σάλπισμα, η διευθύντρια της γυναικείας ακαδημίας εξέρχεται για να ικετεύσει τους άντρες να σταματήσουν να σαλπίζουν. Η ακαδημία δεν αποτελεί μονή, εξηγεί, αλλά ένα σχολείο για τη μόρφωση των καλών συζύγων.

Στο σημείο αυτό, το έργο τελειώνει. Επιλέγοντας την τρομπέτα ως δημιουργό θορύβου, η Cavendish φαίνεται να υπαινίσσεται το έργο του John Knox *The First Blast of the Trumpet against the Monstrous Regiment of Women*. Η Margaret Cavendish φαίνεται να υπαινίσσεται πως σε όποιον τομέα και αν επιδιώξουν οι γυναίκες να σφετεριστούν την αντρική δύναμη και εξουσία, είτε στην κυβέρνηση είτε στη μόρφωση, οι άντρες θα προβάλλουν αντίσταση αποκαθιστώντας την εξουσία τους.

Η Cavendish δεν αποκάλυψε ποτέ στους αναγνώστες της αν η «ακαδημία των αντρών» αναπαριστούσε τη Βασιλική Εταιρεία. Μερικά χρόνια αργότερα, η Mary Astell περιέγραψε με σοβαρότερο τρόπο μια κοινότητα μορφωμένων γυναικών, η οποία διέφερε κατά πολύ από τη Βασιλική Εταιρεία στους σκοπούς και τους στόχους της. Στο *Serious Proposal to the Ladies*, η Astell πρότεινε, κατ' ουσίαν, μια προτεσταντική μονή αφιερωμένη στην εκπαίδευση κοριτσιών από αριστοκρατικές οικογένειες —ένα καταφύγιο όπου θα μπορούσαν να μάθουν φιλοσοφία και να επιστρέψουν στον κόσμο ενάρετες και καλές χριστιανές. Η Astell επιδίωκε πάνω από όλα «να συνδυάσει τη γλυκύτητα του ανθρωπισμού με την αυστηρότητα της φιλοσοφίας». Όπως τα μέλη της Βασιλικής Εταιρείας, η Astell αναζήτησε βασιλική υποστήριξη για την κοινότητά της, ζητώντας οικονομική βοήθεια από τη βασίλισσα Άννα. Αντιμετωπίζοντας με συμπάθεια την πρόταση, η βασίλισσα αποφάσισε να χρημα-

τοδοτήσει με 10.000 λίρες το μοναστικό καταφύγιο της Astell, αλλά απέσυρε την ενίσχυσή της όταν τη συμβούλευσαν πως η ίδρυση προτεσταντικών μονών μπορούσε να παρερμηνευτεί από τους εχθρούς της ως «κερκόπορτα» παπικής επιρροής.⁷⁵

Έχουμε επίσης μια αναφορά για κάποια ακαδημία γυναικών στη Γαλλία, η οποία χρονολογείται από το 1772. Αυτό που διαφοροποιεί τούτη την ακαδημία από ένα απλό σχολείο δηλέων είναι ότι συνέπλεε με το ρεύμα μιας ακαδημαϊκής παράδοσης η οποία έφτανε ως τον Πλάτωνα —της ίδιας κληρονομιάς προς την οποία είχε ευθυγραμμιστεί το ακαδημαϊκό σύστημα του 17ου αιώνα τού Ρισελιέ και του Colbert. Δεν γνωρίζουμε αν η συγκεκριμένη ακαδημία ήταν υπαρκτή ή φανταστική. Ό,τι διασώζεται είναι είκοσι επτά διαλέξεις που δόθηκαν από την *grand dame* (μεγάλη κυρία) της ακαδημίας, τη Philothée, και είχαν σχεδιαστεί έτσι ώστε να καλύψουν τους ευρύτερους τομείς της μάθησης.⁷⁶ Η ακαδημία τής Philothée διέδεξε και κάποια ανώνυμα προστάτιδα, η οποία προσέφερε χώρο για τις συναντήσεις στον κήπο της.

Σε αντίθεση με τα μέλη των κρατικών ακαδημιών, για τα οποία ο τίτλος *membre de l'Académie* (μέλος της Ακαδημίας) ήταν τίτλος τιμής, οι γυναίκες της ακαδημίας τής Philothée έπρεπε να υπερασπιστούν ακόμη και το δικαίωμά τους στη μάθηση. «Έντιμοι και ευθείς άνθρωποι» τις μέμφονταν επειδή «αφοσιώνονταν υπερβολικά στις επιστήμες». Αυτό ανάγκασε τη Philothée να αφιερώσει μεγάλο τμήμα της πρώτης της διάλεξης στην υπεράσπιση του δικαιώματος των γυναικών να μορφώνονται. Θα ήταν λάθος να φανταστούμε ότι η ακαδημία τής Philothée δεχόταν επιδέσεις (από «έντιμους» πολίτες και «κατηφείς» γυναίκες) επειδή αποτελούσε εστία φεμινισμού. Αντιθέτως και σε συμφωνία με τους προκαθορισμένους για τη γυναίκα ρόλους, η Philothée δίδασκε πως η φύση όριζε ως αντικείμενο της «γυναικείας επιστήμης» τη θρησκεία, την οικιακή οικονομία, το κέντημα, το πλέξιμο και τη φιλανθρωπία. Η στοργική φύση των γυναικών, κατά τη Philothée, τις καθιστούσε ακατάλληλες να υπηρετήσουν την πολιτεία ως δικηγόροι, κυβερνήτες ή γιατροί. Ωστόσο, οι γυναίκες θα έπρεπε να λάβουν μια ενδελεχή και πληθωρική παιδεία.⁷⁷

Η αντίληψη της Philothée για τη γνώση διέφερε ριζικά από την αντίληψη που υιοθετούσαν οι κρατικές ακαδημίες. Ενώ τα μέλη τόσο της Βασιλικής Εταιρείας όσο και της Βασιλικής Ακαδημίας των Επιστημών ορκίζονταν να μη δίξουν ποτέ ζητήματα όπως τα θρησκευτικά μυστήρια ή οι κρατικές υποθέσεις, στο πρόγραμμα της Philothée η θρησκεία και τα ήδη αποτελούσαν κεντρικά πεδία σπουδής. Για τη Philothée, η γνώση αυτή καθυτή συνιστούσε όργανο προς εφαρμογή για μια ενάρετη ζωή. Παραδέτοντας ένα απόσπασμα από τον Σενέκα, αναρωτιόταν: «Γιατί διδάσκουμε στους γιους μας τις ανθρωπιστικές τέχνες;». Και ενώ η επαγγελματική επιστήμη του 17ου και του 18ου αιώνα επιδίωκε να διαχωρίσει το γεγονός από την αξία, η Philothée ζητούσε να τεθεί η γνώση στην υπηρεσία της αρετής. Η μεγαλύτερη φροντίδα έπρεπε να δοθεί στην αποτύπωση της αληθινής αρετής στις νεανικές καρδιές.⁷⁸

Ο αδιαμόρφωτος ακόμα πνευματικός χώρος του 17ου αιώνα επέτρεπε αρκετούς νεωτερισμούς. Οι γυναίκες όμως δεν ευδοκίμησαν στα νέα επιστημονικά ιδρύματα που δεσπίστηκαν τον 17ο αιώνα στην Ευρώπη. Ενώ η επιστήμη εμφανιζόταν ως μέρος της δημόσιας σφαίρας των καθιερωμένων ακαδημιών, οι γυναίκες βρισκόνταν στο περιθώριο όπου παρουσίαζαν ανατομικά μοντέλα ή κέρδιζαν βραβεία, αλλά σε καμία περίπτωση δεν συμμετείχαν στην κυρίως ακαδημαϊκή ζωή, ως αναγνωρισμένα μέλη.

Ο αποκλεισμός από τις ακαδημίες, αν και απομάκρυνε τις γυναίκες από τα κέντρα επιστημονικών δραστηριοτήτων, δεν έδωσε τέρμα στη συμμετοχή τους στην επιστήμη. Κατά τον 17ο και 18ο αιώνα, όπως θα δούμε, υπήρχαν γυναίκες οι οποίες εργάζονταν στη φυσική ιστορία και τη φυσική φιλοσοφία, καθώς και στις πειραματικές επιστήμες και, μολονότι λίγες αριθμητικά, η συνεισφορά τους είναι μεγάλη. Έχει σημασία να καταλάβουμε το πώς αυτές και άλλες γυναίκες, αν και αποκλεισμένες από τα πανεπιστήμια και τις επιστημονικές κοινότητες, κατόρθωσαν ωστόσο να αποκτήσουν την εκπαίδευση που απαιτούνταν για να εργαστούν στις επιστήμες.